

Rodzina japońska – nowy model, stare podejście

Valeriia Tolochko, II rok Porównawczych Studiów Cywilizacji

Zgodnie z edycją Rocznika Demograficznego ONZ 2020, Japonia ma najniższy odsetek dzieci wśród 35 krajów z ponad 40 milionami ludzi – 11,7%¹. Na kolejnych miejscach znajdują się Korea Południowa (11,9%), Włochy (12,9%) i Niemcy (13,8%). Populacja Japonii jest jedną z najszybciej spadających na świecie. Szacuje się, że ogólna populacja Japonii spadnie z 126,2 mln w 2019 r. do 92,8 mln do 2060 r. Co za tym idzie, starzenie się populacji. Ponad jedna czwarta (28,8%) populacji Japonii ma co najmniej 65 lat. Wskutek czego duże przedsiębiorstwa przemysłowe mają niedobór siły roboczej, aby kontynuować produkcję na obecnym poziomie i Japonia może stracić pozycję jednej z największych gospodarek i liderów rynkowych na świecie. Innym skutkiem starzenia się populacji są przemiany społeczne w Japonii. Coraz więcej osób starszych potrzebuje opieki od swoich dzieci i wnuków. Przez wzrost liczby osób starszych i urbanizację taka opieka jest coraz bardziej ciężka do wykonania, co wymaga działań rządu – utworzenia domów opieki i specjalnych programów opieki zdrowotnej dla osób starszych. Ponadto niski wskaźnik urodzeń i szybkie tempo starzenia się populacji doprowadza do innego zjawiska – *kodokushi*, czyli samotnej śmierci w swoim mieszkaniu, która zostaje nieznaną dla sąsiadów i krewnych. Ciało nieraz zostaje znalezione w ciągu kilku dni lub nawet tygodni. To zjawisko jawnie wskazuje na upadek tradycyjnych wartości i zmiany w normach społecznych Japończyków.

Tekst ma za zadanie przedstawienie głównych przyczyn obniżenia liczby urodzeń w Japonii oraz wskazania jak starzenie się populacji wpływa na te przyczyny.

Zmiana modelu organizacji rodzinnej

Tradycyjna forma japońskiej rodziny jest wyznaczona przez słowo *ie*. To pojęcie opisuje instytucję społeczno-ekonomiczną i symbolizuje oryginalną koncepcję obejmującą strukturę rodziny, więzi między ich członkami, majątek rodziny i jej działalność. Termin *ie*

¹ tu i dalej statystyki: *Women in the workforce – Japan: Quick Take*. (2020, November 24). Catalyst

jest przede wszystkim oparty o więzi rodzinne, z których najważniejsze są związane z rodzicami i przodkami.

Tradycyjna japońska rodzina była wielopokoleniowa i opierała się na ściśle określonej hierarchii jej członków oraz na zasadzie posłuszeństwa i lojalności wobec głowy rodu (mężczyzny). Zwierzchnik rodu zajmował pozycję absolutnej dominacji nad wszystkimi innymi, a jego władza była wspierana przez prawo. Władza żony rozciągała się na sprawy domowe. Staż wiekowy dawał jego nosicielom prestiż, ale płeć i określona pozycja na hierarchicznej drabinie silnie wpływały na status danego członka rodziny. Emerytowana głowa rodziny była szanowana, ale miała bardzo niewiele mocy sprawczej lub jej brak. Zwykle, gdy głowa domu „przechodziła na emeryturę”, decyzyjność przejmował po nim najstarszy syn, który po ślubie pozostawał z rodzicami i zachowywał ciągłość rodu.

Z czasem rodzina japońska ewoluowała w rodzinę nuklearną, składającą się z matki, ojca i dwójki dzieci, mieszkających w dwu- lub trzypokojowym mieszkaniu lub domu położonym na obszarze miejskim. Zazwyczaj ojciec był osobą dojeżdżającą między domem a pracą, podczas, gdy żona opiekowała się dziećmi i sprzątała dom, tworząc sprzyjające środowisko dla całej rodziny. W tej rodzinie starsze pokolenie mieszkało oddzielnie, a ich uczestnictwo w życiu dzieci i wnuków ograniczało się do roli zachodnich babci i dziadka.

Współczesna rodzina jednak poszła jeszcze dalej. Żeby zgładzić niedobór siły roboczej, o której była mowa we wstępie tego tekstu, rząd zachęca młode kobiety do odgrywania ważniejszej roli w społeczeństwie i rozpoczęcia podjęcia pracy. Obecnie coraz więcej kobiet wychodzi na rynek pracy. Wskaźnik zatrudnienia wysoko wykształconych kobiet wzrósł w ostatniej dekadzie, osiągając 82% w 2019 r. W wyniku czego, lista oczekujących na przedszkole zaczęła rosnąć w gigantycznym tempie. W 2020 r. na listach oczekujących na żłobki i przedszkola w całym kraju znajdowało się 12 439 dzieci. W odpowiedzi na ten problem rząd zappełnił kobietom trzyletni urlop macierzyński. Natomiast, korzystając z niego, kobiecie już nie jest tak łatwo wrócić do pracy, w której pozycja w firmie oraz zarobki są bezpośrednio związane ze stażem. Ponadto, co z kobietami, których nie stać na trzy lata bez wypłaty lub chcą jak najszybciej wrócić do pracy?

Wolne zmiany w mentalności Japończyków

Tradycyjne poglądy są nadal widoczne w stereotypach kulturowych. Oczekiwania wobec pracujących kobiet, jako doskonałych żon i matek, wywierają na kobiety wysoki poziom presji. W rodzinie nuklearnej już nie ma starszych osób, które zajmują się domem i

pomagają z dziećmi. Te wszystkie role w większości podejmują młode kobiety, niezależnie od wykonywania pracy zawodowej. Japonki spędzają średnio 3 godziny i 44 minuty dziennie na nieodpłatną pracę (np. prace domowe i opiekę nad dziećmi), podczas gdy mężczyźni średnio tylko 41 minut. Rząd Japonii zachęca ojców do korzystania z urlopów rodzicielskich, chociaż w 2018 r. urlopy brało tylko 6,2% ojców w prywatnych korporacjach.

Inną przyczyną, dla której coraz mniej kobiet decyduje się na dziecko jest to, że społeczeństwo japońskie nadal nie akceptuje matek-jedynaczek. Liczba nieślubnych dzieci w Japonii nie przekracza 2%. To bardzo niska liczba w porównaniu np. z krajami Europy Północnej i Francji, gdzie takich dzieci jest ponad połowa, czy Stanami Zjednoczonymi, gdzie jest ich 40%. Z innej strony podatkowy system dla jednej osoby jest wygodniejszy, niż dla małżeństwa, a prawo nadal nie uznaje istnienia różnych nazwisk dla żony i męża, co nie zachęca młodych Japończyków do zawierania małżeństw, a dla wielu dzieci są jedynym powodem, dla którego rozważają małżeństwo.

Wiek urodzenia pierwszego dziecka

Biorąc pod uwagę przykrą rzeczywistość, związaną z tym, że niezwykle trudno jest umieścić dziecko w przedszkolu oraz oczekiwania wobec kobiet, które jednocześnie pracują i wykonują pracę domową, wiele niezamężnych Japonek, które nie chcą zrezygnować z pracy, być może nawet nie odważy się pomyśleć o dziecku. Utrudnienia zawarcia małżeństw, z innej strony, są związane z innym problemem wpływającym na liczbę urodzeń – wzrostem wieku pierwszego małżeństwa, w wyniku czego rośnie wiek, w którym rodzi się pierwsze dziecko.

Statystyki demograficzne pokazują, że od 1985 do 2017 roku średni wiek zawarcia małżeństwa wzrósł z 28,2 dla mężczyzn i 25,5 dla kobiet odpowiednio do 31,1 i 29,4 lat. A wiek urodzenia pierwszego dziecka w 2017 roku osiągnął 30,7 lat, co wpływa również na decyzję o urodzeniu drugiego i trzeciego dziecka.

Podsumowanie

Po przedstawieniu głównych przyczyn obniżenia liczby urodzeń w Japonii, jasno widać, że kraj znalazł się w błędnym kole, a Japonki w paradoksalnej sytuacji. Wraz ze starzeniem się ludności, coraz bardziej odczuwalny jest niedobór siły roboczej i zmniejszanie się wielkości rynku. Rząd, z jednej strony, zachęca do podjęcia pracy młode kobiety, natomiast, z innej, niewystarczająco wspiera kobiety w chęci rodzenia dzieci. Starsze pokolenie, z kolei, odgrywa nowe role w rodzinie japońskiej, w wyniku czego młode kobiety

spotykają się z nowymi wyzwaniami życia rodzinnego, które nadal jest pod presją tradycyjnych poglądów. W wyniku tego Japonki odgrywają ważniejszą rolę w społeczeństwie, co otwiera im drogę do nowych wyborów życiowych i obrania innych systemów wartości. Teraz kobieta coraz częściej musi wybierać pomiędzy ciężkim życiem rodzinnym, a stosunkowo łatwiejszym życiem pracującej panny. Co z tym idzie, mniejszy odsetek urodzin.